

Juan Evaristo Valls Boix

Giorgio Agamben:
Política sense obra
ANNEX GRATUÏT

Pensament
polític
postfundacional

PENSAMENT POLÍTIC POSTFUNDACIONAL

Concebre la política d'una altra manera

Directora de la col·lecció: Laura Llevadot

Aquesta col·lecció reuneix una línia de pensament polític contemporani que ha rebut el nom de postfundacional. Amb aquesta denominació s'indica la voluntat de plantejar la problemàtica d'allò polític més enllà de la política clàssica, de mostrar la manca de fonament de les democràcies liberals representatives i de capgirar, en definitiva, el fonament mític del pensament polític modern.

Els autors i les qüestions que recuperem i promovem en aquesta original col·lecció són necessaris per comprendre els moviments ciutadans i els conflictes que impugnen la manera tradicional de fer i pensar la política en l'actualitat.

Claude Lefort:
La inquietud de la política
Edgar Straehle

Jacques Rancière:
Lassaig de la igualtat
Xavier Bassas

Thomas Hobbes:
La fundació
de l'Estat Modern
Josep Monserrat

Jean-Luc Nancy:
Ser-en-comú
Begonya Sàez Tajafuerce

Alain Badiou:
Allò polític i la política
Jordi Riba

Jacques Derrida:
Democràcia i sobirania
Laura Llevadot

Giorgio Agamben:
Política sense obra
Juan Evaristo Valls Boix

Ernesto Laclau i Chantal Mouffe:
Populisme i hegemonia
Antonio Gómez Villar

Gloria Anzaldúa: Poscolonialitat
Martha Palacio Avendaño

Hannah Arendt:
Llibertat política i totalitarisme
Fina Birulés

Miguel Abensour:
La democràcia contra l'Estat
Jordi Riba

Michel Foucault:
Biopolítica i governabilitat
Ester Jordana

Christian Laval i Pierre Dardot:
Allò comú
José Luis Villacañas

Judith Butler: Vida i vulnerabilitat
À. Lorena Fuster

Jean-François Lyotard:
Estètica i política
Gerard Vilar

Giorgio Agamben: Política sense obra

Juan Evaristo Valls Boix

gedisa
editorial

© Juan Evaristo Valls Boix, 2018

© De la presentació: Laura Llevadot, 2018

Disseny de coberta: Genís Carreras

Primera edició: juny de 2018, Barcelona

Drets reservats per totes les edicions en català

© Editorial Gedisa, S.A.

Avda. Tibidabo, 12, 3º

08022 Barcelona (Espanya)

Tel. 93 253 09 04

gedisa@gedisa.com

www.gedisa.com

Preimpresió:

www.editorservice.net

ISBN: 978-84-17341-34-3

Depósito legal: B.13235-2018

Imprès per Ulzama

Imprès a Espanya

Printed in Spain

Queda prohibida la reproducció total o parcial per qualsevol mitjà de impressió, de manera idèntica, extractada o modificada, d'aquesta versió en català de l'obra.

Índex annex

Índex del llibre	7
Invitació jovial	9
Pensar la festa, o sobre l'anarquia	13
Agraïments	25

Índex del llibre

Introducció a la vida no feixista <i>Laura Llevadot</i>	9
Vida nua i sobirania	13
Estat d'excepció i camps de concentració	21
Potència	31
Inoperància	51
Mitjà sense fi	65
Ús del cos	79
Forma-de-vida	93
Pensar la festa, o sobre l'anarquia	105
L'agent especial Dale Cooper, o la vinguda del Messies	117
Nota de traducció	131
Breu biografia de Giorgio Agamben	133
Bibliografia	137

Invitació jovial a la lectura

Recorde alguns personatges peculiars de la literatura contemporània. Pense en Jakob von Gunten, aquell irresponsable que ingressa a l'Institut Benjamenta per esdevenir un zero a l'esquerra i escriu un diari sobre el seu aprenentatge de la inacció. Pense en Nicolaus Notabene, eixe escriptor creat per Kierkegaard que només escrivia pròlegs, guiat pel desig i la seducció d'un començament infinit. O em recorde, també, d'aquell nadador kafkià, que tot i haver batut el rècord mundial de natació, confessava obertament al seu discurs cerimonial que no sabia nedar, i que mai no n'havia après. El Bartleby de Melville o el doble ociós de l'agent Cooper de Twin Peaks en són altres exemples d'aquesta figura de la jovialitat.

No són herois, ni protagonitzen grans drames, ni salvaran mai una pàtria. No són homes d'acció, i no tenen cap consciència crítica ni coneixen els seus deures com a ciutadans, però malgrat això, Giorgio Agamben ha afrontat el repte d'imaginar un pensament polític on aquestes màscares de la inactivitat ocupen el centre mateix. Amb ells, es dibuixa una política de la vida on l'operativitat, les obligacions d'actuar i produir obra, els

deures d'un subjecte responsable o l'observança d'imperatius moral s'esvaeixen. Sense aquests grans esquemes de la major de les serietats, queda una sort de política sense obra, un espai polític on la vida ja no hi és sotmesa a projectes o a plans efectius de futur; un espai que, en certa forma, ha desactivat el poder com això que configura i dóna sens a una vida suposadament material, informe, erràtica. Sense aquest poder, queda tota la potència d'una vida: totes les oportunitats per viure.

Aquesta política sense obra, que n'és una política de la vida inactiva, de la vida alliberada de la seua exigida productivitat, és potser la gran qüestió que el pensament d'Agamben, prolífic i en continu desenvolupament, vol llegar a la filosofia contemporània i a la política per venir. Una política on la vida, en lloc de configurar-se des d'un poder que li és transcendental, es troba a sí mateixa i inventa la seua forma des de la contemplació dels seus moviments i les temptatives de desplegar el seu cos i el seu desig. Una política que permet entendre la vida com un assaig interminable, eixe prolongat procés de intents, fracassos, desitjos i errància que excedeix qualsevol compareixença davant dels tribunal de la dignitat, dels deures d'un hipotètic subjecte universal, o de l'estatut de súbdit, ciutadà, immigrant o refugiat. Efectivament, Agamben dibuixa una política que reconeix l'home com a un ésser sense obra específica, i aquesta radical improprietat suposa el desenvolupament d'una forma immanent a la vida, que sorgeix de si mateixa com el

desplegament dels seus desitjos, els seus afanys i anhels. La política sense obra d'Agamben, que és una política de la inoperància, és aquella en què accions i moviments no estan justificats per lleis o normes transcendents, ni per reconèixer pautes d'acció o sustentar-se en una voluntat racional que es responsabilitza i es culpabilitza. Aquesta política sense obra és també una política sense subjecte ni substància, i en tant que política de la vida, s'esforça per desactivar i destituir el poder i apropar-se o inventar una sort de felicitat. La política vinent és insubstancial, és per a qualsevol, no pot apropiar-se-la cap Estat.

Podria esmentar altres motius per llançar al lector aquesta invitació jovial a llegir Agamben, una invitació que, en l'amplitud del seu plaer, té la mida d'un llibre. Podria esmentar que és un dels principals hereus de la filosofia francesa contemporània, i una de les veus que millor ha tractat de pensar el llegat de Foucault, Deleuze o Debord. Afegiria, sense dubte, que el seu estil, que dansa entre l'elegància i l'erudició més pulcra i precisa, és tot un homenatge a Walter Benjamin, i una continuació del seu pensament literari. No oblidaria apuntar que ha estat deixeble de Heidegger, que fa dialogar Aristòtil amb les corrents actuals de pensament, o que llegeix críticament Arendt i Schmitt per respondre a la qüestió de fer política després d'Auschwitz. Tot això afegiria, si volgués fer una introducció, *a critical reading*, de la mirada política d'Agamben, i preparar el seu pensament per a catalogar. Però preferisc no fer-ne, de sistematit-

zacions. *I would prefer not to*. El pensament d'Agamben és un procés d'escriptura que vol excedir la idea d'acabament o de perfecció de la forma obra. Aleshores, també jo m'accontente amb l'escriptura, i amb invitar al lector a conèixer, per pur divertiment i impura curiositat, un pensament polític sense fonament, ni operativitat, ni agència. M'accontente amb invitar a pensar la vida altrament.

Pensar la festa, o sobre l'anarquia

No le deseo un estado a nadie.

El presentiment, núm. 58

El pensament d'Agamben suposa un continu esforç en la filosofia contemporània per desplaçar el lloc mateix que ocupa la política al món occidental i desarmar la seua estructura. La política sempre s'ha caracteritzat per desenvolupar una operació sobre la vida, una operació que consisteix en escindir i capturar. Aquest mecanisme d'excepció, on un element és exclòs i empentat cap al fons d'un sistema, i mitjançant aquesta exclusió s'inclou com el fonament ocult i l'*arché* de la política, es repetia a diversos nivells: entre la vida nua i la vida política sobirana, entre l'*auctoritas* i la *potestas* en l'estat d'excepció, entre el regne i el govern, la inoperància i l'exercici policial de la sobirania, i constituïa eixa ontologia política que Agamben qualificava com ontologia de l'operativitat: una operació sobre la vida, i no el viure mateix, esdevé el criteri de valoració de la vida; una operativitat perfecta i no la felicitat estructura el pensament de la política.

Si la política es troba articulada per aquesta ontologia de l'operativitat, mai hi haurà política fora del paradigma de la praxis i l'acció, i mai es deixarà de produir la precarietat de vides nues i desemparades. És per això que Agamben ha tractat de pensar un desplaçament d'aquests conceptes, i abordar no una política diferent, sinó una ontologia política altra. Les idees de potència, inoperància, mitjà sense fi, hàbit, ús del cos o forma-de-vida insisteixen en pensar la política com un espai on atènyer la felicitat, i la vida com allò innegablement autàrquic. El gest propi d'aquesta política és, en conseqüència, una destitució radical del poder.

La centralitat de la destitució del poder en una política de la inoperància remet al significat específic que Agamben li atorga a aquest terme: no s'ha d'entendre com una inèrcia, sinó com una mena d'activitat desactivant. En una política sense obra es tornen inoperants les tasques històriques, els oficis, les funcions, les eficàcies exigides, els comandaments, les finalitats transcendents o els destins que se li imposen a la vida. En suma, sosté Agamben, «el problema ontològic-polític fonamental és, avui, no l'obra, sinó la inoperància, no la cerca afanyosa i incessant d'una nova operativitat, sinó l'exhibició del buit incessant que la màquina de la cultura occidental custodia al seu centre» (2014b: 336).

El projecte polític d'Agamben no està dirigit a esmentar tasques, ni a articular una nova política, sinó que tracta de pensar allò humà com el resultat d'una des-

connexió, d'una desarticulació. La política sense obra clama: allò humà és pura potència, pur avenir. El repte de la política consisteix doncs en pensar la disjunció i no la conjunció. En abandonar definitivament, juntament amb l'esquema de l'operativitat, tot poder constitutiu. Es tracta de pensar la potència de viure com una potència destituent, una potència que impedisca que la vida siga pensada des de fora de la vida. Una potència que evite l'acció d'un poder transcendental sobre la vida i, en aquesta continua destitució, vindique la vida en la seua immanència i en totes les seues possibilitats.

El concepte de poder constituent sempre ha estat solidari de la lògica de l'excepció i la producció de violència legítima. La constitució de qualsevol poder, siga revolucionari, emancipador, democràtic o plural, sempre suposarà una temptació, però mai podrà eliminar el gest biopolític que estructura l'ontologia mateixa de la política. Mentre no es pense una ontologia alternativa, mentre no s'opere un desplaçament cap un espai diferent del de l'operativitat, la política continuarà vulnerant i escindint les nostres maneres de viure. El pensament d'Agamben és una invitació i un desafiament a tenir el coratge d'abandonar aquests conceptes i aquesta forma de pensar la política i la vida. Però ens atrevim a fer una política sense obra? Gosem deixar de treballar i pensar la vagància com la vindicació de la vida i la destitució del poder? Serem capaços de viure, de fer viure, una política festiva?

Aquest és el gran repte, que no es pot dur a terme amb revolucions, constitucions o rebel·lions, sinó amb (in)operacions per complet diferents. La dificultat de pensar una potència destituent, alliberada de la relació sobirana i de la lògica de l'excepció, no podrà depassar-se amb accions ni amb voluntat teòrica. Una política de la vida podrà tan sols aconseguir-se canviant la vida mateixa, transformant el viure. És per això que una política sense obra és una política de la potència i és, sobretot, una política de les formes-de-vida. Hem de viure altrament, hem de viure la vida, deixant d'efectuar-la i ordenar-la. Si existeix alguna cosa com una potència, aquesta ha de renunciar a qualsevol voluntat d'esdevenir poder, és a dir, d'establir un dret i de conservar-lo, i, en compte de constituir govern i instituir noves lleis, destituir allò que tot estat sobirà guarda com el seu arrel: el nexa entre violència i dret, l'excepció. Si hi ha alguna cosa com una potència destituent, aquesta ha de depositar les relacions ontològic-polítiques i les escissions metafísiques que custodien la inoperància i la vida plena que la sobirania ha capturat, i alliberar-les per trobar una forma-de-vida centrada enterament en la seua autarquia i la seua felicitat. Però això s'ha de viure.

La qüestió és ara *com* viure, *com* pensar una vida de la potència. En la seua primera epístola als corintis, Pau l'explica d'aquesta forma:

Vull dir, germans, que el temps s'acaba. D'ara endavant, els qui tenen muller, que visquen com si no en tinguessen; els qui ploren, com si no ploressin; els qui estan contents, com si no ho estiguessen; els qui compren, com si no tinguessen res; els qui treuen profit d'aquest món, com si no en traguessen gens. Sapiguen que aquest món passa (1 Cor 7, 29-31).

Aquest reiterat «com si no», sosté Agamben, és la fórmula de la destitució: una deposició sense abdicació, una desactivació sense destrucció. Aquest «com si no» desarticula tota propietat jurídica i social, sense que aquesta desarticulació implique la constitució d'una nova ni elimine allò articulat. La proposta de vida que Pau suggereix ara que el temps s'acaba (ara, sempre ara, el temps i el món s'acaben) és eixa vida que no cessa de depositar i destituir les condicions socials i biològiques en què viu, però no les nega ni les destrueix, simplement en fa ús: la forma-de-vida desestima totes les vocacions factícies que volen sotmetre la vida, simplement en fa ús dels seus gestos, les desenvolupa sense executar-les, les desprèn de les seues finalitats. Una forma-de-vida és genuïnament destituent, doncs, no per ser una vida més autèntica o més original, ni una vida guiada per un principi superior del saber viure, sinó per no estar organitzada pels dispositius del poder. Per esdevenir, en certa forma, ingovernable.

I quina és la forma política de la festa i de la inoperància? Totes les anàlisis d'Agamben sobre el poder

constituent condueixen a una mateixa conclusió: no serà un estat el que ens salvarà. Qualsevol estat implica un gest sobirà, i aquest, una destrucció de la vida. Llavors, l'estructura de les nostres democràcies modernes és la mateixa que la dels sistemes totalitaris i els estats absolutistes: totes cultiven l'estat d'excepció com el seu fonament secret. La forma de l'avenir de la política, doncs, no podrà ser democràtica, tampoc republicana. La democràcia, explica Agamben a *Creació i anarquia*, forma una societat on l'ontologia del comandament i de l'operativitat continua funcionant, però de forma disfressada: les ordres, les obligacions i els comandaments del poder es presenten com a consells, invitacions i advertències, de forma que una omnipresent exigència d'obediència apareix sota els vestits de la cooperació i de l'autonomia. No desitgem un estat a ningú, tampoc un estat democràtic. La política encara no ha perdut la seua operativitat en la democràcia, encara no ha arribat a celebrar la festa de la vida.

Ens queda només, ara que el temps s'acaba, l'anarquia. Pensar una vida de la potència implica destituir el poder, i exigeix concebre una política anàrquica. Però pensar l'anarquia és potser allò més difícil, perquè sempre se'ns presenta sota la forma de l'escàndol i el caos. L'anarquia ve al nostre cap en les figures de la inseguretat, de l'arbitrarietat, de la manca de certeses. Però si únicament podem concebre-la així, és potser perquè aquesta és la imatge de l'anarquia que promou el poder,

aquesta és la imatge de l'anarquia que ens dona l'estat de dret: «o nosaltres o el caos», «o la constitució o el desgavell». Podem pensar altra forma d'anarquia? Podríem començar a destituir el poder pensant a la seua contra, desenvolupant una forma d'anarquia que no formés part de la dicotomia llei-caos, ordre-desordre?

Agamben rescata dues sentències que denunciïn amb claredat com funciona la màquina del poder. Walter Benjamin va escriure que no hi ha res més anàrquic que l'ordre burgès. Com si allò anàrquic no fora el desordre, el crit i el soroll, sinó l'establiment arbitrari i la imposició convencional d'un ordre constitutiu. La mateixa intuïció semblava tindre Pasolini quan, a *Salò o le 120 giornate di Sodoma*, un dels jerarques reconeix que allò vertaderament anàrquic és el poder.

Vet aquí la lucidesa d'aquestes expressions: la sobirania és allò anàrquic perquè no hi ha cap poder, ni deure ni norma que la fonamente, sinó que és ella el fonament de qualsevol llei i de tota constitució. El poder és allò més anàrquic perquè fa el que vol sense restricció, res no el domina. Si un poder és sobirà, és perquè ha estat capaç de capturar i conservar l'anarquia, sobreposar-se a qualsevol altre poder o limitació. I si el poder és anàrquic, si no té *arché*, és perquè ell mateix és l'*arché* de la política occidental. Per això pensar l'anarquia esdevé tan difícil, perquè tan sols hem cregut veure-la sota la forma incompleta, reaccionària, d'un contrapoder o d'una constitució alternativa; perquè els poders cons-

titutius, emparats en una sobirania anàrquica i una violència arbitrària, se'ns han presentat com necessaris i fonamentats per gràcia de Déu, per natura o per requeriment de la constitució humana. Però encara no hem pogut alliberar l'anarquia que el poder captura, encara no hem trobat un *arché* de la política distint del poder.

D'aquesta forma, la única possibilitat de concebre una vertadera anarquia coincideix amb l'exposició de l'anarquia interna al poder. L'anarquia sols es farà possible de pensar, i amb ella, l'avenir de la política, en el moment on siguem capaços de prendre i destituir l'anarquia del poder, de desactivar el seu caràcter incondicionat. La vertadera anarquia és la destitució de l'anarquia del poder, en definitiva. Consisteix a tornar inoperant el caràcter essencial, natural o diví del poder.

El terme grec *arché* té en realitat dos significats. D'una banda significa «origen», però d'altra banda significa també «comandament», «ordre». El terme *arché* doncs denomina el principi, però també el príncep, situa el comandament al començament, la força a l'origen: no hi ha un *arché* del poder perquè el poder coincideix perfectament amb l'origen. I aquesta connexió entre l'inici i el comandament, observa Agamben, defineix la concepció heideggeriana de la història de l'ésser, el diagnòstic de la qual ha provocat al pensament postheideggerià dues tendències destacades que tracten de desfonamentar el poder, és a dir, de trencar aquesta perfecta comunicació.

La primera tendència és la que representa Jacques Derrida. La seua estratègia, segons Agamben, consisteix a neutralitzar l'origen, cancel·lar qualsevol principi fundacional i desenvolupar un pur imperatiu, sense cap altre contingut que una injunció: «interpreta!» (Agamben, 2017b: 95). En la reflexió derridiana es pot trobar, efectivament, una insistència en el caràcter ruïnós de l'origen, una contaminació de la puresa de l'origen per la impuresa de la petjada i la traça i, al mateix temps, una insistència en el caràcter performatiu del llenguatge, que funciona sempre com una promesa de sentit en contínua diferència. La segona d'aquestes tendències postheideggerianes l'encarna Reiner Schürmann i el seu llibre *Le principe d'anarchie*, on l'operació és inversa: es tracta de neutralitzar el comandament de l'*arché* per aconseguir un pur origen, un simple «venir a la presència» que desarticularia qualsevol comandament i desactivaria la força de la llei. Mentre que la opció derridiana és qualificada per Agamben com democràtica, la posició de Schürmann constituirà la interpretació anàrquica de Heidegger.

És en aquesta darrera vessant de l'herència heideggeriana on Agamben situa la seua estratègia. L'origen, explicarà Agamben a *Putxinelli*, és això que està sempre al mig, sempre al bell mig, i que únicament atenyem mitjançant la interrupció de l'estat de coses. D'aquesta forma, l'estratègia de la inoperància, vinculada a la gestualitat i al mitjà sense fi, tracta precisament d'inter-

rompre l'operativitat exigida a la vida i aturar la força dels comandaments per anar a l'origen de la vida, és a dir, per buscar la vida mateixa que ha quedat capturada i sotmesa a una activitat: interrompre i fer inoperant implica sempre posar la vida a l'origen, tornar *l'arché* a la vida i destituir el poder i el comandament que, esclavitzant-la, s'identifiquen amb el fonament d'una vida digna de ser viscuda. Interrompre és, doncs, veure en la vida l'origen de la vida, el gest de la inoperància consisteix en fer la vida autàrquica, en col·locar la vida al bell mig de la política. És a dir, entendre la política com una forma-de-vida orientada a la felicitat.

Per això mateix, la política de la vida que ens proposa Agamben té la forma de l'anarquia. La constitució d'un estat no ens alliberarà de les apories i les forces del poder, sinó solament una política no estatal, una política que coincidisca plenament amb la construcció d'una forma-de-vida. És en les formes-de-vida on es genera un espai de destitució de la governabilitat, un moment d'insurrecció i d'insubordinació on el domini i les ordres del poder queden destituïdes. En paraules d'Agamben, «la pregunta sobre la possibilitat d'una política no estatal té, doncs, necessàriament la forma: «És possible avui, es dóna avui alguna cosa com una forma-de-vida, això és, una vida per a la qual, al seu viure, es tracte del viure mateix, *una vida de la potència?*» (1996b: 12). Qualsevol forma de pensar la política avui, en definitiva, ha d'afrontar el repte de concebre una vida aliena al dret i

una política fora de l'estat, i desplegar una potència destituent. Agamben afegeix: «si és lícit avançar una profecia sobre la política vinent, *aquesta no serà ja la lluita per la conquesta o el control de l'Estat per part de nous o vells subjectes socials, sinó la lluita entre l'Estat i el no-Estat (la humanitat), disjunció irreconciliable de les singularitats qualsevulla i de l'organització estatal*» (1996b: 41-2).

Els reptes de la política contemporània estan doncs més enllà o més ençà de les polítiques estatals, i tota política per venir ha de pensar com construir una comunitat política que estiga orientada cap a una vida feliç, és a dir, una comunitat de vida on la sobirania i el dret hagen perdut tot control, i on la vida siga autàrquica i contemple la potència del seu viure. Una vida que faça sempre ús i mai consum ni propietat del món, i que des-sacralitze i desespectacularitze el món, tornant-lo profà. La política vinent serà una política de la vida feliç, de l'anarquia de la vida, on aquesta es situarà a l'origen i al centre de totes les coses, on el viure mateix haurà de destituir qualsevol finalitat i qualsevol tasca que se li imposi a la vida. I per això, clar, ja no solament les arts, sinó la filosofia, com a gest de contemplació de la vida i la potència del pensament, serà una tasca eminentment política.

I si la filosofia és una qüestió política, ha d'experimentar tot aquest desplaçament conceptual per garantir l'avenir d'una política altra. D'una banda, seguint la proposta de Tiqqun, haurà de concebre la metafísica crí-

tica com una ciència dels dispositius, com un estudi de tots els mitjans amb què el poder captura i violenta la vida, distanciant-se de categories del pensament clàssiques que no deixen de contribuir al desenvolupament de l'economia global i a la intensificació de la biopolítica. D'altra banda, en la línia agambeniana, aquest desplaçament filosòfic hauria de rebutjar la política en termes d'Estat constituent, sobirania, nació, identitat, propietat, subjectivitat, dret, drets humans, acció, deure, voluntat, societat, revolució o finalitat; abraçaria, doncs, una política pensada des de nous conceptes com ara vida, anonimat, inapropiabilitat, ús del cos, justícia, inoperància, potència, mitjà sense fi, forma-de-vida, destitució, desocupació, igualtat, singularitat qualsevol, felicitat o autarquia. Únicament amb una aposta d'aquesta mida, la política sense obra coincidirà amb una política de les formes-de-vida, i es podrà celebrar la gran festa de l'home en tota la seua potència. Aquesta política no pertany al futur, sinó a la contemporaneïtat. Com el messiès, està en camí i no deixa d'arribar, és una exigència de l'ara, de l'ara sempre.

Agraïments

Voldria esmentar breument els amics, companys i col·legues que d'una forma o d'altra han contribuït en aquesta aventura filosòfica. En primer lloc, als professors Philippe Büttgen i Frédéric Worms, gràcies als quals vaig conèixer el pensament d'Agamben per primer cop, la vigència crítica i els problemes de la seua filosofia política. En segon lloc, a Ester Jordana, Antonio Gómez Villar, Daniel Pérez Pàmies i tants d'altres, molts companys amb qui he conversat i intercanviat impressions sobre aquesta política de la festa i la inoperància, les seues fílies i les seues fòbies. En tercer lloc, em van ser de gran ajuda els consells de Mar Rosàs Tosas i de Xavier Bassas Vila sobre la traducció d'*inoperosità*, el terme principal d'aquest treball, que voldria desactivar-lo i transformar-lo en una invitació i en una potència del pensament. També voldria expressar el meu agraïment a César Solís, d'Adriana Hidalgo Editora, que em facilità algunes edicions en castellà de les obres d'Agamben quan encara no s'havien publicades a Espanya. I per últim, dedique el meu agraïment més sincer a Laura Llevadot, per la seua confiança i generositat, i perquè diu sí, sempre sí, a tot allò que està per venir.

Però després del final, o per a què alguna cosa com un final puga arribar, sempre hi ha un altre temps, un temps excessiu al temps, el temps que el temps inverteix per acabar, per acomplir la seua cronologia. Aquest temps que en queda, el temps que resta, i tota la resta del temps, li ho dedique a Maria, que em va ensenyar italià i amb qui vaig aprendre a situar al centre de la vida el viure mateix.

